

A KÖZGAZDASÁG ELMÉLETÉNEK ÉS TÖR- VÉNYEINEK KÉRDÉSÉHEZ.

A politikáról mondták, miszerint nincs ember, a ki ne volna meggyőződve arról, hogy ért hozzá, mert hisz nincs senki, a ki ne volna kész minden alkalommal véleményt nyilvánítani és bírálatot gyakorolni az ország ügyeinek vezetése felett. — Nem sokkal vagyunk máskép a népek gazdasági életére vonatkozó igazságokkal sem. Nemcsak közszájon forognak azok, hanem, mi több, lépten-nyomon azt látjuk, hogy az emberek feleslegeseknek, sőt épen félrevezetőeknek tartják a tudomány tanainak ismeretét.¹⁾ Azt mondják, hogy a gyakorlatban nem szabad az elméletet venni irányadóul. Hivatkoznak a józan észre, az élet ismeretére és bizonyos szuverén megvetéssel néznek le minden theoriát. S ebben az eljárásban megerősítheti őket a nagyok példája. Ma egy Bismarck felel az elméleti ellenvetésekre azzal, hogy ő nem tartja magát a theoriához; holnap egy Blaine veti oda az angolok great old man-jének, Gladstonenak, hogy hiába való dolgot cselekszik, mikor olyan rendszerekkel akarja kormányozni a kereskedelem és ipar világát, melyeket a dolgozószoba csendjében eszeltek ki a tudósok!

Mi az oka annak, hogy a közgazdaság elmélete olyan csekély becsben áll?

Erre a kérdésre válaszolandók, tulajdonkép egy előzetes kérdés felvetését és megoldását kell megkísérelnünk. E kérdés

¹⁾ Már húsz évvel ezelőtt panaszkodott e miatt a tudós angol tanár, Cairnes, a londoni University College-ben tartott beköszöntőjében: »I fear, I must admit that Political Economy is even regarded by some energetic minds in that country as even worse than unfruitful as obstructive, a positive hindrance in the path of useful reform.« Essays in Political Economy. Political Economy and laissez-faire. 238. l.

az, hogy mit értünk elmélet alatt s hogy viszonylik ez a gyakorlathoz?

A legmindennapibb megkülönböztetés, melyet úton-útfélen hallhatunk, olyanformán hangzik, hogy elmélet az, a mi a könyvekben van megírva, gyakorlat az, a mire az élet tanít meg. Ez a meghatározás vagy tisztán külsőségből indul ki, a szerint különböztetve, hogy meg van-e írva valamely igazság, vagy nincs (s ez esetben nem volna érdemes ez osztályozással foglalkozni); vagy ellentétet vesz fel az elmélet és gyakorlat között, szükségkép, avagy legalább esetlegesen eltérő tanokat tulajdonít az egyiknek és másiknak s így felfogva mindenesetre kihívja bírálatunkat. E bírálat egyébiránt adva lesz azonnal, mihelyt az elmélet szónak jelentését megtaláljuk.

Előre kell még bocsátanunk, hogy a szavak jelentése nem önönmagokban rejlő valami, hanem kívülről reájuk ruházott tulajdonság lévén, a szavak használatát kell keresnünk.

Nos, mint annyi más dologban, úgy az elmélet szó használatában sincs teljes egyetértés a közgazdaságtani irodalomban. Tankönyveinkben mindennap találkozunk oly kijelentésekkel, mely szerint az elmélet a nemzetek gazdasági életét az államon kívül, vagy az állam befolyásától eltekintve vizsgálja; látunk oly felosztásokat, melyeknél általános vagy elméleti rész s aztán különös vagy gyakorlati rész felírások járnak, mintha bizony az elméletnek nem volna ép úgy külön általános és különös része, mint a gyakorlati tanoknak, vagy mintha az elmélet a gyakorlathoz úgy viszonylanék, mint az általános a különöshöz. — Egészen ellenkezően azok, kik a tudás egyéb ágaiban honos osztályozást következetesen alkalmaznak itt is. — Egyetértő választ tehát az irodalomtól nem várhatunk.

Mindazonáltal megnyugodhatunk az elmélet azon értelmezésében, mely a bölcsészet tárgyainak kettéosztásánál is szerepelt s a mely szerint az a jelenségek magyarázatát adni van hivatva, olyképen, hogy feladata megfejteni az összefüggést, melyben két vagy több tünemény egymással áll. Ez összefüggést, a mennyiben állandó egymásutánként jelentkezik, nevezzük okozati viszornak s e viszony kiderítése az elmélet rendes feladata. A közgazdaság elmélete tehát a társas együttlétben élő emberek gazdasági tevékenységének oly elemzését tartalmazza, melyben minden jelenség a maga

okára van visszavezetve. — Az így felfogott elmélet mellett ott áll ismereteink más két csoportja: az egyik, mely pusztán felsorolása az észlelt jelenségeknek, egyszerű elbeszélése vagy leírása a tüneteknek, a másik azon tanokat foglalja magában, melyek a cselekvés irányzását tűzik célul, melyek tehát arra a kérdésre felelnek, »mi legyen?«, »mit kell tenni?« — Tudománynak a szó szorosabb értelmében csak az elméletet nevezik.

A közgazdaságra vonatkozó ismereteink e szerint önkénytelenül három osztályra különülnek el: a gazdaságtörténetre, a közgazdaság elméletére és a gyakorlati közgazdaságtanra. Az első helyen említett ág körébe tartozik a közgazdasági statisztika és a Menger által ugynevezett¹⁾ gazdasági morphologia is, bár ez utóbbi már mintegy középállást foglal el az első és második kategória közt, a jelenségek és viszonyok egész csoportjában észlelhető közös vonásokat állítva egybe.

Nehogy azonban félreértessünk, meg kell jegyeznünk, miszerint a történelem általában s így a közgazdaság története is lehet a fenti értelemben véve elmélet, mihelyt nem szorítkozik csupán az események elbeszélésére, hanem kutatja az azok közt létező összefüggést, keresi a tettek rugóit, vizsgálja a cselekvés indokait. Ezt a történelmet, mely így tulajdonképpen a szociológia elméletéhez szolgáltat anyagot és alapot, illeti meg a scientific history, vagy közönségesen ugynevezett oknyomozó megjelölés.

Egészen így állunk a statisztikával is. Az a statisztika, mely az események, születések és halálozásokban mutatkozó szabályszerűségeket vissza akarta vinni okaikra, legyen bár kiindulási pontja a Süßmilch-féle »göttliche Ordnung« — az a statisztika, mely aztán Quesnay alatt nemcsak a társadalmi élet majdnem összes köreire kiterjeszkedett, hanem fegyvereivel be akart hatolni az emberi lélek rejtélyeibe is — az a statisztika nyilván elmélet is volt és nemcsak egyszerű felsorolása a számszerűleg megállapítható tüneteknek. Igaz, hogy ez a tudomány, melyet ma még legtöbbször a statisztika gyűjtőneve alatt foglalnak össze, holnap már minden valószínűség szerint be lesz keblezve a szociológia egyes nagy szakaiba, legyen bár azok neve populationistika, demologia

¹⁾ Conrad-féle Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIX. B. 5. H. 475. s köv. l.

vagy bármi más; a mint hogy az közgazdasági statisztikáról, azt hisszük, eddig sem állították, hogy az külön tudomány-ágot képezne, hanem az abból leszűrhető elméletet egyszerűen átengedték a jogos igénylőnek: a közgazdasági elméletnek.

Meggyőződésünk az, hogy azok a vívmányok, melyeket a statisztika régi neve alatt, mint külön tudomány szak, felmutathat, nem fognak semmit veszteni becsökből, ha a népesedési vagy morálstatisztika be fog illesztetni a társadalomtan megfelelő helyére, a minthogy azok a fényes nevek sem fognak egy árnyalatot is veszteni ragyogásukból, melyek a statisztika eddigi eredményeivel elválhatlanul össze vannak fűzve.

E kis kitérés után, mely az elmélet jellegére is némi világot volt vetendő, visszatérünk azon viszony vizsgálatára, mely elmélet és gyakorlat közt létezik.

Akkor, mikor az elmélet és gyakorlat ellenmondásáról beszélnek, ez utóbbi kifejezés ismeretszakunkban összefoglalja mindazt, a mi az emberek társas együttlétben folytatott gazdaságkodásában tényleg történik, mindazt az óriási változatosságban jelentkező tevékenységet, a melyet az emberek külön és együtt anyagi jólétök érdekében kifejtenek, szóval a népek gazdasági életének szemünk előtt lefolyó összes tüneményeit. Ily értelemben e szó már nem ismeretet jelent, nem képezi a közgazdaságtan részét, hanem jelenti a létezőt, a külvilágban jelentkező tényeket. ¹⁾

Nyilvánvaló azonban, hogy az így értett gyakorlat és a fent értelmezett elmélet között van hely oly tanok számára, melyeknek feladata útmutatást nyújtani a cselekvés mikéntjére. Ezeket a tanokat szokás gyakorlati tudományoknak, vagy — a mint mások teszik — egyszerűen gyakorlati tanoknak nevezni, utóbbi esetben a tudomány kifejezést az elméletnek ²⁾

¹⁾ Ily értelemben szól a gyakorlatról Cossa jeles kis vázlatában: *Primi elementi di Economia politica*. Vol. I. *Economia sociale*. 8. ediz. (1888.) 8. l.: »la pratica (azione) eseguisce.«

²⁾ Egészen élesen az újabb angol közgazdasági irodalom Senior óta. J. Stuart Mill: *Essays on some unsettled questions of Political Economy*. V. *On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation proper to it*: »Science takes cognizance of a phenomenon and endeavours to discover its law etc.« Vagy Sidgwick: *The principles of Political Economy* (London, 1883.) 12. l.

Ellenben a tudomány nevet az ismeretek mindhárom irányára alkalmazva használja Menger a Conrad-féle *Jahrbücher für National-Oekonomie und Statistik* fent idézett helyén, 467. s köv. l.

tartva fenn. Mi a következőkben szintén gyakorlati tanokról¹⁾ fogunk beszélni.

Ha körütekintünk a régibb közgazdasági irodalomban, azt fogjuk találni, hogy ezen gyakorlati tanok képezték annak első anyagát. Hogy mit kell tenni arra, hogy aranyban és ezüstben bővelkedővé váljék az olyan ország is, melynek nincsenek bányái: ezt kifejtteni tűzte ki feladatául már könyve címében²⁾ Serra, az első rendszeresebb közgazdaságtan írója; hogy mikép lehet jobban fokozni a nemzet vagyonát, állami gyámkodás által vagy a forgalom felszabadítása segélyével: e kérdés körül forgott a merkantilisták és physiokraták vitája, sőt még a tudomány nagymestere, Smith, is olyan meghatározását adja a Political Economynak,³⁾ melyben az tisztán gyakorlati tannak van feltüntetve, kettős feladattal, u. m. gazdaggá tenni a népet és gazdaggá tenni a fejedelmet. E meghatározás daczára Smith műve jó részben elméletet tartalmaz, nevezetesen az I. és II. könyv. Ezekben nem arról van szó, hogy mit kell tenni bizonyos czél — a vagyonosodás — előmozdítására, hanem elemzését kapjuk az egyes termelési tényezők szerepének és előadva látjuk a nemzeti jövedelem megoszlásának mikéntjét. Főleg az utóbbi, a javak megoszlásának tana

¹⁾ Nagyon gyakran mesterségnek is nevezve. Mill a fent érintett helyen az elméleti és gyakorlati tanok közt nagyon világosan különböztet, midőn mondja: »science differ from art as the understanding differs from the will, or as the indicative mood in grammar differs from the imperative. The one deals in facts, the other in precepts. Science is a collection of truths; art a body of rules, or directions for conduct. The language of science is, This is or This is not; This does, or does not, happen. The language of art is, Do this; Avoid that. — Nevezik e tanokat egyébiránt alkalmazottaknak is, így Cossa idézett helyen: »economia politica applicata«, máskép »arte«, mely szemben a csak vizsgálódó tudománnyal, igazgat, kormányoz (»dirige«). Legkönnyebben érthető a különbség elmélet és gyakorlati tan közt, ha a physiológiát (elmélet) és gyógyászatot (gyakorlati tan) vagy a lélektant és neveléstant állítjuk egymással szembe.

²⁾ »Trattato come far abbandonare d'oro e di argento gli Stati mancanti di miniere.« 1613.

³⁾ Book IV. — Of Systems of Political Economy. Introduction. Political Economy, considered as a branch of the science of a statesman or legislator, proposes two distinct objects: first, to supply a plentiful revenue or subsistence for the people, or, more properly, to enable them to provide such a revenue or subsistence for them selves; and secondly, to supply the state or commonwealth with a revenue sufficient for the public services. *It proposes to enrich both the people and the sovereign.*

az, a hol, mint Sidgwick egyik újabb munkájában ¹⁾ utal rá, el kellett különülnie az elméletnek a gyakorlati tanoktól. Mert a termelés tanában még közel a kísértés, hogy azt keressük, mit kell tenni, minek kell lenni és ne azt, mi van és miért van. Az iránt ugyanis nincs nézeteltérés, hogy a nemzeti vagyonosodás előmenetele kívánatos dolog. Csak természetes tehát, hogy a kutatás egyenesen arra irányult, hogyan, mily eszközök által érhető el a termelés lehető legmagasabb foka s a különbség az iskolák közt abban tetőzik, hogy az egyik bizonyos pozitív intézkedéseket kíván, a másik ellenben azt tanítja, hogy e cél legtökéletesebben érhető el akkor, ha az emberek magok gondoskodnak gazdagodásukról s az állam nem ártja bele magát eljárásukba. Ám a javak megoszlásának tanában nem ily világos az elérendő cél, sőt, úgy látszik, Smith korában még egyáltalán nem érezték a létező viszonyok megváltoztatásának szükségét s így egyáltalában nem volt szükség valamely cél kitűzésére. A tisztán gazdasági tevékenység még nem vezetett oly éles ellentéthez szegény és gazdag közt, mint jelenleg s a gyáripár nem létében a modern munkáskérdés még nem létezhetett. A javak egyenlőbb vagy igazságosabb megoszlásának postulatuma újabb keletű. — Nem lévén cél, melynek elérésére az utakat és módokat kellendett keresni, a létezőnek magyarázatára voltak az írók utalva; azt kutatták, hogy mitől függ a munkás, tőkés vállalkozó és földbirtokos keresete, illetve haszna. Ezért a megoszlás tana már természeténél fogva elméletet volt hivatva képezni, ellentétben a termelés tanával, mely mindig kiválóan gyakorlati jellegű maradt.

Meg kell egyébiránt adni, hogy a physiokrata és Smith-féle tanok, melyek a szabadság elvét bevitték a gazdasági életbe, ez alapelv elfogadásával utalva voltak a termelés elméletét is vizsgálódásuk körébe vonni. Ha nem kormány-intézkedésekkel akarták már gazdaggá tenni a nemzetet: úgy meg kellett magyarázni, hogy minő természetes forrásai vannak a vagyonosodásnak. Ezért kellett elméletet is adniok s ezen a téren aztán már nagy haladást képez Smith tana s nagyon is megérdemli, hogy vele az elmélet irodalomtörténetében új korszakot kezdjünk és ne kövessük a történelmi iskola néhány

¹⁾ The Principles of Political Economy. (Lásd fentebb.) Introduction 25. l.

túlbugzó hívének példáját, kik egyre a physiokrata — Smith-féle iskoláról beszélnek, ¹⁾ csak azért, mivel gyakorlati tan-tételök — a szabadság követelése — azonos volt.

A közgazdaság tudománya nem egyedül áll e tekintetben, hogy azt a gyakorlat számára készült szabályok előzték meg. Közös sorsa az minden elméletnek s ha az összes tudományok története meg lesz írva: ki fog derülni e fejlődés általános volta.

Az elméleti és gyakorlati tanok közt való különbséget tehát abban találtuk, hogy az előbbieket a »mi van« (volt vagy lesz) kérdésére adnak oly feleletet, melyben a létező (létezett vagy létezendő) viszonyok visszavezettetnek okaikra, míg az utóbbiak a »mi legyen« kérdését oldják meg, valami eszményt tűzve ki megvalósítandónak és előírva az emberi (társadalmi, illetve állami) cselekvés útját.

Még egy megjegyzést ez osztályozáshoz. Szembeszökő jelenség az minden tudományág területén, hogy egyes tételeit más szakokból meríti s azokra alapítja tanait. Minél összetettebb jelenségeket vizsgál valamely tudomány, annál több tételt kénytelen kölcsönvenni az egyszerűbb összetételű tanoktól. A közgazdaságtan, mint a társadalmi tudományok egyik ága, a legösszetettebb tudományok közé tartozik. A szervetlen anyag egyszerűbb a szervesnél, az anyagi világ egyszerűbb a szellemi élet világánál: az egyes ember lélektana egyszerűbb, mint a társas életben egyesült embercsoportok élete. Azért látjuk, hogy tudományunk mindezekből merít. Mint az anyagi javakkal szemben követett magatartásunk vizsgálója: kénytelen a szervetlen és szerves anyag törvényeit az illető tanszakokból átvenni. Mint az emberi cselekvés tana, a cselekvés rugóit az emberi lélekben kell keresnie s azért a lélektanból kell merítenie. Az alaptanok, melyeken a társadalmi tudományok felépülnek, a többi tudományok legmagasabb tanai, hogy úgy mondjuk: az alap azok tetőzetére van rakva.

Ez áll az elméletre. De a gyakorlati tanokkal sem állunk különben. Azt, hogy mit kell tenni, nem lehet végleg eldön-

¹⁾ Pl. Scheel a Schönberg-féle »Handbuch der politischen Oekonomie.« I. k. 84. l. (2. kiad.) Ingram: History of Political Economy. Edinburgh, 1883. s a régiebbek közül Knies: Politische Oekonomie v. St. d. gesch. M. 254. l. Hildebrand: Jahrbücher I. S. 7.

teni a közgazdaság sajátos jelenségeinek vizsgálata alapján. Hogy mily eszközökkel lehet gazdaggá tenni egy népet, arra megtaníthat a közgazdaságtan gyakorlati része, a nélkül, hogy idegen tanokat kellene segítségül hívni. De azt a kérdést, hogy a gazdasági élet szabályozásának mi legyen a legfőbb vezérelve, csupán közgazdasági maximákkal meg sem közelíthetjük. Az anyagi javak nem öncél, hanem csak eszköz, szokták mondani. — A feleletet tehát idegen területről kell már venni, azon tanból, mely az ember s a társas együttlét céljaira vet világot. Hogy ezt a területet hogyan hívják, vallás vagy társadalom-bölcsészet-e a neve, az reánk nem tartozik. Csak az érdekel bennünk közvetlenül, hogy ezek szerint a közgazdaság gyakorlati tanai alá vannak vetve azon felfogásnak, melyet az írók az egyes ember s aztán a társadalom, az emberiség célja felől táplálnak. A hány a nézet e tekintetben, annyiféle az iskola, a hány az eszmény, melyet képzelni lehet, annyi a javaslat, mely felmerül. Különösen szembeszökő ez ott, hol a javak megosztásáról van szó. A kiengesztelhetetlennek látszó ellentét individualizmus és szocializmus között s aztán mindama kisebb-nagyobb eltérés, mely a szélsőségeket áthidaló pártárgyalatok közt létezik, kivétel nélkül azon nagy problema körül forog, hogy mi legyen az összeséget képviselő államnak hivatása, szemben az egyes gazdálkodó alánnyal.

A most mondottak módot nyújtanak azon vitakérdés eldöntésére, mely a közgazdaságtan etikai jellege körül forog. Az újabb német történelmi szociálpolitikai írók egész az unalomig emlegetik, hogy a nemzetek közgazdasági életének az ethika követelményeivel összhangban kell állania s így tovább. Mint látjuk, ez a tantétel így fogalmazva, a »mi legyen?« kérdésébe vág, a gyakorlati közgazdaságtanhoz tartozik és ezért nem jelenti még a tudományszakok összezavarását, mint sokan vélik. Mert hisz ilyen átnyulás más szakokra akkor, mikor célok kitűzéséről van szó, mint láttuk, nemcsak természetes, de egyenesen szükségszerű. S azért nem tehetünk ellene semmi kifogást, ha szabályul látjuk felállítva, hogy a gazdasági tevékenységnek nem szabad az erkölcsiség elveibe ütközni. Természetesen ezen elvek magok nem a közgazdaság elméletében vannak lerakva.

Egészen más kérdés az, hogy az elméletben tekintettel

kell-e lenni az etikára? — Azt hisszük, miszerint a kérdést oly egyszerűen visszautasító válaszszal elintézni, mint azt sokan teszik, nem lehet. Mert igaz ugyan, hogy minden tudománynak kell bizonyos határokkal birnia és nem szabad egy ágban mindent összefoglalni akarni, a mi az illető tárgygyal vonatkozásban áll. Ámde azok a határok még nincsenek szilárdul megállapítva. S aztán, ha a közgazdaság elméletét, mint a társadalmi tudományok egy részét fogjuk fel s az utóbbiak közt az erkölcstannak is helyet mutatunk: az emberek gazdasági tevékenységéből azt az elemet, mely a közmorált érdekli, reábizhatnánk ugyan erre a külön tudományszakra; de azt hisszük, egyelőre legalább nem sok jó eredménynyel. Mert a társadalmi tudományok körében tán legkifejlettebb, mert legtöbb elmét foglalkoztatott tárgy a közgazdaságtan; a társadalom gazdasági tevékenységének összes vonatkozásait ez vizsgálta legalaposabban. A gazdaság és a jog közti összefüggést átérzik a jogászok is, ámde mégis nem a jogtudomány volt, a mely ez összefüggést alapos tanulmány tárgyává tette,¹⁾ hanem a közgazdaságtan és ma már Wagner Adolf e részben alapvető könyve²⁾ után alig fog akadni közgazdasági író, ki az alaptanokban a jogrend irányadó befolyását elemezni ne tartaná szükségesnek. S a míg az erkölcstan kimerítő felvilágosítást nem ad a gazdálkodás egész menete, a javak termelése, forgalma, megosztása és fogyasztása körül érvényesülő ethikai mozzanatokról és viszont nem magyarázza meg a gazdasági élet legkülönbözőbb nyilvánulásainak befolyását a közérkölcshiségre: addig a közgazdasági irodalomban az elméleti részből sem küszöbölhetjük ki az etikát.³⁾ Elmondhatjuk ezt az elmélet általános részére is, mindaddig, míg egy általános társadalomtan oly értelemben megteremtve nem lesz, hogy az a társadalmi élet összes oldalainak kölcsönhatását ki nem mutatja.

¹⁾ Kivételek kevés számban. Ezek közül utalunk Ihering: »Zwack im Rechte« s már előbb »Geist des römischen Rechts« című műveire.

²⁾ Lehrbuch der politischen Oekonomie. Erster Band. Allgemeine oder theoretische Volkswirtschaftslehre von A. Wagner. Erster Theil: Grundlegung. Leipzig etc.

³⁾ Legélesebben nyilatkozik e belevonás ellen tán Cossa: Primi elementi di Economia Politica. Vol. I. Ec. sociale. 12. l.: la vantata importazione dell'elemento etico, del giuridico e del politico nel campo dell'economia pura non la nobilita, ma sconvolge.

Eddigi fejtegetéseink, bár nem közvetlenül azon célra irányozva, elősegítették az elméleti és gyakorlati tanok közti viszony megállapítását. Legegyszerűbben úgy jelölhetjük meg e viszonyt, hogy a gyakorlati tanok az elméleten nyugszanak, annak eredményeit képezik. Az elmélet kideríti az összefüggést az egyes közgazdasági jelenségek között: a gyakorlat ez összefüggés tekintetbe vételével állítja fel szabályait. Hogy általánosságban tartott példákkal éljünk: ha az elmélet kimutatja, hogy a nemzetközi forgalom szabadsága a szükségletek ellátására a leggazdaságosabb mód, vagy ha kimutatja, miszerint a verseny teljes szabadsága a lelkiismeretlen termelő győzelmére vezet, vagy a vagyonieloszlás egyenlőtlenségét mozdítja elő: úgy a gyakorlati rész, a mennyiben a jelzett eredményeket elérni vagy kizárni kívánja: úgy állítja fel tantételeit, hogy a nemzetközi forgalomnak szabadnak kell lenni vagy a versenyt korlátozni kell, stb.

Az egyik rész, az elmélet, tehát a tények vizsgálatából következtetéseket von le, a másik e következtetéseket arra használja fel, hogy az akaratot irányozza. Az utóbbi az előbbire alapítja tételeit és csak a célt veszi máshonnan s aztán — feladatához képest — átalakítja az elmélet tételeit. (Pl. az elméleti tétel, mely szerint a szabad kereskedés rendszere a leggazdaságosabb, így lesz gyakorlati tanná: miután a szabad kereskedés leggazdaságosabb, meg kell valósítani a szabad kereskedést.) Alig kell mondanunk, hogy a gyakorlati tanok imperativusa azoknak szól, a kik azt, a mi kívántatik, megvalósítani is képesek. Az emberi társadalom cselekvéséről lévén szó, ezek nem az egyes ember, hanem azok egyesülései, a szervezett társadalom s ennek legmagasabb alakulata: az állam. Azért a közgazdaságtan gyakorlati része, bár nem szigorúan véve, de gyakorlatilag majdnem egészen összeesik az u. n. közgazdasági politikával.

A gyakorlati közgazdaságtan azonban, mint látjuk, szorosan összefügg ugyan az elmélettel, de még sem oly szorosan, hogy azok egymástól el nem térhetnének. Egy és ugyanazon elméleti tételhez nemcsak egy gyakorlati tételt lehet fűzni, illetve különböző elmélet alapján is el lehet jutni egy és ugyanazon gyakorlati tanhoz: a szerint t. i., minő eszmények, célok vétetnek fel megvalósítandók gyanánt. A tétel például: hogy a szabad kereskedés a leggazdaságosabb,

csak akkor vonja maga után a fentemlített gyakorlati tant, ha a gazdaságos ellátást czélnak vesszük és nem rendeljük alá más eszménynek, minőt pl. akkor állitanak fel, ha a nemzeti termelés összhangzatos kifejlesztése vagy a saját erőre támaszkodás jelszavait hangoztatják, bár az említettük elméleti tétel igazságát elismerik is. Ebből következik, miszerint ugyanazon elmélet hívei különböző gyakorlati tanokat hirdethetnek és viszont megeshetik, hogy a közgazdaság irányzásában különböző elméleti felfogások egyetértésre jutnak.

Ezek után megkísérélhetjük már a válaszadást alapkérdésünkre: miért állithatják azt, hogy elmélet és gyakorlat közt ellenmondás van és miért áll a közgazdaság elmélete oly csekély becsben?

Mindenekelőtt fel kell említenünk, hogy ily ellenmondás színével bir az az eset, mikor a gyakorlat emberei a közgazdaságtan gyakorlati tanaival nincsenek megelégedve s azt tartják, hogy azok megvalósítása az életben kárral jár. Ilyenkor az elmélet csak azért kerül bele a játékba, mert közte és a gyakorlati tanok közt szoros összefüggés létezik és mélyebb vizsgálat nélkül egyszerűen úgy tűnik fel a dolog, mintha a gyakorlati tan csak azért lehetne rossz, mert az elmélet rossz, holott a fentebbiek szerint ez a következtetés épen nem áll. Lehet az elmélet egészen jó, de lehet nézeteltérés annak gyakorlati tanná való átalakítása iránt. E nézeteltérés forrása aztán oly természetű, hogy a felett egész a végtelenségig lehet vitatkozni, a nélkül, hogy a kölcsönös meggyőzés bekövetkeznék. Pl. ha az elmélet egyrészt igazolja azt, miszerint a szabad verseny az erők nagyobb kifejtését és a termelés fokozását hozza magával, másrészt elismeri azt is, hogy az a vagyon egyenlőtlenebb megoszlására, a gyengék teljes eltiprására vezet: úgy az ebből levezetett gyakorlati tan vagy kívánatosnak vagy mellőzendőnek mondja a szabad versenyt, a szerint, a mint kívánatosnak vagy mellőzendőnek véli az egyik és másik eredményt: mindkét tan hívei engesztelhetlen ellentétben fognak egymással állani, a nélkül, hogy e körülmény az elmélet hibájára volna visszavezethető. Mert ha változik az eszmény, melyet a kor a társadalom elé rajzol, ha azok a legmagasabb czélok, melyeket azelőtt elérendőknek tartottak, elégteleneknek bizonyulnak és ujakkal helyettesíttetnek, akkor nem az elméletet, hanem a gyakorlati tanokat

kell megváltoztatni. A külszin, mely az elméletre rója a hibát, ha a gyakorlati tanok változtak, csalóka: mert igaz ugyan, hogy ezek az elméletre támaszkodnak, de ez esetben nem a támpont változott. Azért, ha a szociálpolitikusok iskolája (mely napjainkban hihetlenné látszott diadalokat ért el hazájában) úgy állítja fel az eszményt, hogy a közgazdaság oly alakulása kívánatos, mely lehetőségessé teszi, miszerint minden egyes résztvegyen a kultúra javaiban (vagy más szóval és világosabban, hogy a javak oly megoszlási rendje érendő el, melynél a szegény ember, a munkás is emberhez illő életet éljen), ez új eszmény felállítása, mondjuk, még nem jelenti azt, hogy az u. n. klasszikus közgazdaságtan elmélete hibás vala, hanem csak annyit jelenthet, hogy a physiokraták és Smith eszménye, az egyéni szabadság lehető korlátlan érvényesítésének kívánalma, nem tartható fenn legmagasabb vezérelvül.

A most említett esetben tehát az ellenmondás elmélet és gyakorlat között csak látszólagos. Igazi ellenmondásról csak akkor beszélhetünk, ha az elmélet mást állít, mint a mit a gyakorlat mutat, ha az élet nem igazolja a tudomány következtetéseit.

Ám ez az eset valójában csak úgy fordulhat elő, ha az elmélet rossz. Mert az elmélet a gyakorlat után készül, abból van leszűrve; azt magyarázni, azt elemezni a feladata. Ha tehát az elmélet tanai nem válnak be a gyakorlatban, úgy az elmélet rosszul készült, nem teljes vagy épen téves: akkor jobb elméletet kell csinálni. Jó elmélet és a gyakorlat közt ellenmondás teljes képtelenség.

S miután az elmélet, mint ismereteink legmagasabb ága, alapját képezi minden helyes cselekvésnek, alig kell bizonyítanunk, hogy a jó elmélet, mely a gyakorlattal összhangban áll, ismereteink legfontosabbja s a tapasztalható lenézés, melylyel az emberek az elmélet iránt viselkednek, csak a rossz elméletnek szólhat.

Igaz, hogy sehol sem oly nehéz a megállapodás az iránt, hogy melyik elmélet a helyes, mint épen tudományunkban. A ki számbaveszi, mily közletről érinti a közgazdaságtan minden tétele az emberi érdeket, az osztályok, pártok önhasznát, az nem csodálkozhat azon, ha szenvedélyes viták

folynak a tudomány minden egyes tana felett.¹⁾ Hogy ezek a viták nem alkalmasak a közgazdaságtan tekintélyét emelni, az csak természetes. Hozzájárul ehhez a terminologia bizonytalansága, a magángazdasági és közgazdasági műnyelv össze-zavarodása is. S mindezen felül éles ellentét létezik az irodalomban a tudomány jellege és módszere tekintetében is, ellentét, mely először Németországban — már a század derekán — tört felszínre a történelmi iskola keletkezésével s a mely nemhogy elsimult volna, hanem egyre élesbedett még a jelen évtizedben is, úgy, hogy ma már nemcsak ott állunk, hogy az elméletnek nincs tán egyetlen tétele sem, mely megtámadás tárgya ne lett volna, hanem már-már az elmélet létjoga is kérdés tárgyává lesz s azon nézet jut, és pedig elég tekintélyes oldalról, kifejezésre, miszerint a közgazdaságtannak egyelőre csak az anyaggyűjtés a feladata, a tudomány felépítése csak azután következhetik. Az épülethez szükséges kövek összehordásában kell e szerint a jelenkor hivatását látni.²⁾

Bármily csábító volna a módszertani kérdések körül folyt vitára kitérni: e helyen arra kívánunk szoritkozni, a mi e vitában egyik lényeges döntő tényezőként szerepelt ugyan, de inkább csak bizonyító érvül, semmint bizonyítandó tételül hozatott fel: értjük a közgazdasági törvények jellegének megállapítását.

Előre kell jeleznünk, hogy az elmélet törvényeiről lévén szó, nem oly szabályokat értünk törvény alatt, melyek megszabják, mit kell tenni; tehát nem olyanokat, minőket a gyakorlati tanok állítanak fel,³⁾ hanem azokat a szabályokat, melyek kifejezésre juttatják a jelenségek közti viszonyt: azok összefüggését vagy össze nem függését; miután pedig az összefüggés jelenségét, mikor az állandóan észlelhető, okozati

¹⁾ Laveleye határozott kifejezést ad abbeli kételyének, hogy a közgazdaságtan valaha oly objektív tudomány lehetne, mint pl. a természet-tudományok: »le tentative de faire de l'économie politique une science désintéressée, sans but pratique, comme l'est l'astronomie, me paraît précisément une chimère. Journal des économistes, 1883. Avril. p. 92.

²⁾ Többé-kevésbé élesen használják e kifejezéseket például: Schmoller: »Zur Litteraturgeschichte der Staats- und Socialwissenschaften«. Leipzig, 1889. 278. l. és Brentano: Die klassische Nationalökonomie. 28. l. 1889.

³⁾ Csak az utóbbiakat érti közgazdasági törvények alatt Laveleye »Éléments d'économie politique«-jében: les lois ne sont pas celles de la nature, mais celles, qu'édicte le législateur.

viszónynak nevezzük; a közgazdasági elmélet törvényei nem egyebek, mint kifejezése annak, hogy ezen és azon jelenség egymással okozati viszonyban áll. Például: a társadalmi munkamegosztás növeli a termelés bőségét vagy a munkabér függ a munkás életszükségleteitől, stb.

A közgazdasági elmélet törvényeit illetőleg már most két ellentétes nézet képzelhető; az egyik szerint e törvények hasonló jelleggel bírnának, mint az anyag törvényei, melyeket a természettudományok fürkésznek ki: tehát örök időkre változatlanok, minden népre érvényesek; ép úgy, mint örökké érvényeseknek és változás alá nem vetettnek tekinti a fizika a mozgás törvényeit, a vegytan a vegyrokonság törvényeit s így tovább. A másik nézet, a mely a történelem tanulságain okul, látva a folytonos változást az emberi élet minden mezején, az átalakulást a hit, erkölcs, az akarat és cselekvés birodalmában, látva azt, hogy a történelem folyamán csak egy tekintetben van állandóság: az örökös változásban; a közgazdaság törvényeit nem ismeri el állandóknak, hanem nép és idő szerint változóknak, folytonos fejlődésben levőknek mondja azokat; nem merev, hanem, hogy egy hazai történet-írónk kifejezésével éljünk, rekettye-hajlithatóságú szabályokat lát bennök.¹⁾

Azt mondtuk fentebb, hogy két ellentétes nézet képzelhető, pedig úgy látszik, hogy inkább azt kellett volna mondani, miszerint két ily ellentétes nézet létezik. Legalább így találjuk ezt megírva a történeti iskola jeleseinek műveiben.²⁾ Az előbbi felfogás az, melyet ők, mint a physiokrata — Smith-féle tanok alapelvét emlegetnek; az utóbbi felfogás az övéké.

Nagy irodalomtörténeti tanulmány, az egész francia felvilágosodási irodalom ismerete s a természetjog, mint a természetes közgazdaságtan pendantját képező gondolat-produktum eredetének felvilágosítása volna szükséges, hogy megítélhessük, mi igaz és mi nem a történelmi iskola azon állításában, mely szerint a klasszikus nemzetgazdaságtan tudományunk törvényeit a természettudományokéval állította egy

¹⁾ Ballagi Aladár: Colbert. I. köt. 144. l.

²⁾ Lásd Hildebrand: Jahrbücher. I. évf. 20. s köv. l. Knies: Die politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte. (N. Aufl.) 26. l. »Absolutismus der Theorie« cím alatt. Cliffe-Leslie: Essays in political and moral philosophy. X. The political Economy of A. Smith.

vonalba. Nézetünk szerint abból, hogy a physiokrata iskola már nevében hordja a természet uralmát és hogy Smith, Ricardo, valamint követőik nagyon sokat beszélnek természetes értékről, természetes árról, természetes munkabérről, tőkekamatról és így tovább, még nem lehet azt következtetni, miszerint az ezekre vonatkozólag felállított törvények azonos jellegűeknek tekintetnek a fizika törvényeivel. A mindenben a természetet kereső 18-ik század gyermekei, köztök a nagymester, mint a létező állapotokban megnyugvó erkölcstan-tanár szeretik a természetes jelzöt ott, hol eltekintenek a zavaró körülményektől és nagy általánosságban érvényes tételt akarnak felállítani. Épen ezekről a természetesnek jelzett kategoriákról mindig elismerik felállítóik, hogy azok a valóságban tisztán soha nem észlelhetők, hanem csak kisebb-nagyobb eltérésekkel s így igenis tág teret engednek az idő- és térbeli változásoknak.¹⁾

S azután sohasem szabad feledni, hogy a nemzetgazdaságtan akkor, mikor Smith idejében rendszerét először fej-tette ki a maga egészében: még csak szárnypróbálgatásait kezdte. S mint minden ifjú tannak, első dolga nem az volt, hogy számbavegye a multak tanait, hanem dolgozott a jelennek, kiindulási pontul vette azt a kort, a melyben mozgott, azt az országot, a melynek fiait tanítani kívánta; a miért alig fogja valaki komoly szemrehányásokkal illetni, habár Listtel azt tartja is e tanról, hogy az csak Angliának való.

De, habár talán ki lehetne is mutatni, hogy az elméletnek az az abszolutizmusa, melyet Knies emleget, vagy az a kozmopolitizmusa, melyről Schönberg beszél: nem terjedt soha odáig, hogy megfeledkezzék a korok és nemzetek közt létező különbségekről: azt készséggel el kell ismerni, miszerint a történelmi felfogás belevitele a társadalmi tudományok ezen ágába oly nyereség, melyet eléggé megbecsülni nem lehet.

De a történelmi kutatások tanulságai az elmélet tör-

¹⁾ Smith: An Inquiry etc. I. B. Ch. VII.: There is in every society or neighbourhood an ordinary or average rate both of wages and profit in every different employment of labour and stock. This rate is naturally regulated, partly by the general circumstances of the society, their riches or poverty, their advancing, stationary or declining condition etc. s aztán: These ordinary or average rates may be called the natural rates of wages, profit and rent, at the time and place in which they may commonly prevail.

vényeinek tekintélyét illetőleg nem voltak kedvezők. Az örökös mozgás, változás szemlélete oda vitte az embereket, hogy törvényekről, mint a jelenségek közt létező állandó összefüggés kifejezőiről nem sokat tartottak. Veszély fenyegette a törvényeknek nemcsak u. n. klasszikus felfogását, hanem általában létét: a lenni vagy nem lenni kérdése került szőnyegre.

Nem lehet e helyen részletesen belemenni abba a vitába, mely a közgazdasági törvények jellege körül a történelmi iskola íróinál lefolyt. Csak az eredményt kívánjuk ismertetni, hogy ahhoz fűzhessük megjegyzéseinket.

A »társadalmi törvények« és a »történelmi törvények« hírneves írója, Rümelin,¹⁾ bár nem szorosán közgazdasági téren, de az azt magában foglaló tágabb mezőn keresve a törvényeket: sorra veszi azon tételeket, melyeket a történelemben e néven jelezni szokás és sorra kétségbe vonja azok általános érvényét. Felhozza például azt a közgazdasági irodalomban sem ismeretlen tételt, mely szerint a nemzetek mindegyikének megvan a maga ifjú-, férfi- és aggkora, mi után az enyészet következik. Hol a bizonyíték arra, hogy ennek csakugyan így kell lenni? A klasszikus ókor népeiről azt mondják, hogy letűntek, pedig a mai olaszok és görögök nem különböznek jobban őseiktől, mint a modern németek a régi germánoktól. S amaz állítás azt jelentené, hogy megtagadjuk a változott viszonyokhoz való alkalmazkodás képességét a nemzetektől, holott e képességet nem vonhatjuk kétségbe az alsóbbrendű szervezeteknél sem. — Felhozza a népek fejlődési menete, jelleme és hazájuk égalja, fekvése és földjének alkata közti összefüggést állító történelmi törvényeket. Hogy mily kétélűek ezek, arra példa a természettől megáldott föld, mely egyrésztől előmozditja lakói jólétét, másrészt henyélsre alkalmat adó bőségével hátráltatja a kultúra fejlődését; példa a szigeti fekvés, mely egyrészt hajózásra és kereskedelemre ösztönöz, másrészt a nyugodt önmegelégedésre és boldog elkülönülésre lehet magyarázat; a hegyes vidék, mely egyszer idylli pásztoréletre csábit, másszor alkalmat nyujthat a völgyiség elpuhult lakóinak leverésére; a nagy síkság, mely egyhangúságával eltompítja a lelket, de viszont a forgalom könnyűsége

¹⁾ Reden und Aufsätze. Tübingen, 1875. és Neue Folge. 1881.

által növeli annak látókörét és nagy birodalmak alakítására vezet; stb. S hogy okoskodásának támadó élt adjon, azt kérdi Rümelin: nem kétezer éve-e, hogy Jonia örökké mosolygó kék egének csodás hatása megszűnt és nem ugyanannyi ideje-e, hogy hiába csábitanak a phoeniciai partok kikötői és öblei a kereskedés és hajózás üzésére? Vagy, hogy közgazdasági téren maradjunk: a gazdálkodás főrugójául fölvetett önérdek nem több-e az önfentartási ösztönnél? Ha igen, ugy annak általános, kivételt nem tűrő uralma ellen nem bizonyíték-e azon tény, hogy Európában évente 22.000 ember dobja el magától életét saját elhatározása folytán? A végeredmény, melyhez Rümelin eljut, tehát az: ¹⁾ hogy bárhova nézzünk, sehol sem akar az a szilárd rend, az a kivételnélküli összeköttetés ok és hatás közt jelentkezni, melyet a törvény első és határozó kellékének ismerünk.

Hasonló, bár kevésbé erős kifejezésekkel találkozunk a történelmi iskola legújabb nyilatkozataiban is. Így Schönberg ²⁾ azt mondja, hogy ezek az ugynevezett törvények nem abszolút érvényűek, hanem csak bizonyos gazdasági korszakra állanak s akkor is kivételeket engednek. — Neumann ³⁾ (tübingai) pedig szükségesnek látja a gazdasági törvényeknek más meghatározást adni, mint a mely a természeti vagy szerinte szorosabb értelemben vett törvényeket megilleti s azt mondja, hogy a valóságban csak szabályszerűségekhez való hajlamról, de nem ily szabályszerűségek tényleges jelentkezéséről lehet szó.

A régibb közgazdasági iskola absztrakt-deduktív módszere ellen való visszahatás, mint látjuk, kiterjedt a közgazdasági törvények jellegének kérdésére is. S egy rövid bepillantás ebbe a módszer-vitába igazolni fogja, hogy e visszahatásra elég ok és szükség volt.

A dedukciónak bizonyos általános tételből kell kiindulnia s annak alkalmazásával folyton kisebb kiterjedesű szabályra aláereszkedni. Ezt tette a közgazdaságtan akkor, mikor felállította aaptanait, melyek szerint az embereket gazdálkodásukban az önérdek vezeti, hogy ez az önérdek, a mennyiben szabadon működik, a termelés fokozására és a munka bizonyos megosztására vezet, hogy a nemzeti jövedelem a

¹⁾ Reden und Aufsätze. Neue Folge. 137. l.

²⁾ Handbuch der politischen Oekonomie. I. B. (2. Aufl.) 20. l.

³⁾ Ugyanott 149. l.

termeléshez való hozzájárulás arányában a földbirtokosok, munkások, tőkésék (esetleg külön vállalkozók) közt oszlik meg és pedig a föld csökkenő termékenysége s a népesedés malthusi törvényének hatása alatt olykép, hogy a földjáradék tétele hovatovább nő, míg a munka bére s a vállalkozó nyeresége (profit) csökkenő irányt követ; s így tovább.

A történelmi iskola megtámadta e tantételeket gyökerükben. Birálata tárgyává tette az önérdékről szóló tant, kimutatva, hogy az emberek sokszor cselekesznek felebaráti szeretetből, közérzületből, méltányosságból, szokás, hagyomány uralma alatt s így tovább. Hivatkoztak magára a mesterre, Smithre, ki a gazdálkodás terén helyt engedett más rugóknak is s egyáltalán nem indult ki absztrakt deduktiókból, hanem mindig szem előtt tartotta a való élet tarka változatosságát. S igazán úgy látszik, mintha a deduktív és induktív irány, mindegyik egyenlőképp hivatkozhatnék Smithre, ki még magában egyesítette volt azokat s csak követőinél váltak szét, úgy, hogy Smith ugyanazt az állást foglalta el tudományunkban, melyet a bölcsészetben Kant, kinek »Kritik der reinen Vernunft«-ja kiinduláspontjává lőn a két ellentétes — idealisztikus és realiztikus — iránynak. E körülmény az egyik magyarázata annak, hogy Smith sokkal kevesebb megtámadásnak volt kitéve, mint Ricardo.

A deduktív módszer követői, a mint érintettük, abból a tételből indultak ki, hogy az embert gazdasági tevékenységében az önérdék vezeti. Az önérdék kifejezés egyébiránt itt nézetünk szerint tulságosan tág. Mert önérdék vezetheti az embert, a nélkül, hogy cselekvése a gazdaságosság jellegével bírna. Az ifjú, ki feltűnési vágyból gavallérosan öltözködik, a férfi, ki szenvedélyesen űzi a sport valamelyik nemét, az agg, ki a jótékonyágban találja élvezetét: mindannyiszor az önérdék uralma alatt áll, a nélkül, hogy egyuttal jól gazdálkodnék vagyonával. Nem az önérdék, mely csak épen a legélénkebb vágyunk mindenkori kielégítésére tör, hanem a vagyon utáni vágy az, a mi az embert gazdálkodása közben vezeti, a mint hogy az angolok többnyire a »desire of wealth« kifejezést is alkalmazzák.¹⁾

¹⁾ Mill fentebb már idézett essayében: Definition and method of Political Economy; Cl. Leslie Essays: XIV. On the philosophical method of Political Economy. Sidgwick: The Pr. of P. E. 39. l.

Ez a vagyon utáni vágy az, a melynek működését az absztrakt deduktív kutatás vizsgálja. Abban a műben, melyet e kutatás vezértankönyvének lehet tán nevezni, John Stuart Mill Essayiben logikushoz illő tisztasággal van kifejtve annak dogmája. Mill előre bocsátja, hogy »soha egy közgazda sem volt oly félszeg, miszerint feltegye, hogy az embert a javakkal szemben való eljárásában egyedül csak a ‚desire of wealth‘ vezetné. Ámde az elméletnek a fő és beismert czélt kizárólagos gyanánt kell felvennie, a mi az összes egyenlőkép egyszerű feltevések közt a legközelebb áll a valósághoz. A közgazdaságtan azt keresi, hogy minők az eredmények, melyeket ezen (vagyon utáni) vágy előidéz, feltéve, hogy az a kérdéses körben akadály nélkül hat«. Miután előzőleg már előadta volt, hogy a vagyon utáni vágy mellett még a munkának kellemetlensége és a jelen élvezetek kívánása jó tekintetbe, mint két oly tényező, melyek ama vágyat, mint valami kölönczök, mérséklék, a közgazdaságtannak következő — szerinte teljes — meghatározását állítja fel: ¹⁾ »a közgazdaságtan azon tudomány, mely oly társadalmi jelenségek törvényeit adja, a melyek az embereknek a javak termelésére kifejtett társas tevékenységéből keletkeznek, a mennyiben ezen jelenségek más czél követése által nem módosíttatnak.«

Ez volna a közgazdaság tudományának az a felfogása, mely az absztrakt-deduktív módszer uralmát megállapította. A milyen éles és következetes felfogás, ép oly távol áll attól, hogy a helyes elmélet alapját képezhesse. Mert ha az elmélet feladata a jelenségek okait kutatni, szükségkép rossz következtetésekre vezet az oly elmélet, mely tudva mellőzi az okok egész sorozatát. Az ily elméletre el lehet előre is mondani, hogy nem áll összhangban az élettal, nem adja magyarázatát a tapasztalt tényeknek, nem a való, hanem egy képzelt világban mozog. Mill maga hozzáfűzi tudomány-meghatározásához a megjegyzést, ²⁾ miszerint az, a ki a tárgyról írva, tanítani akar, a tiszta tudomány igazságaival a gyakorlati módosulások közül annyit egyesít, a mennyit művének hasznossá tételére kívánatosnak tart.

¹⁾ Id. h. 140. l.

²⁾ Ugyanott: the didactic writer on the subject will naturally combine in his exposition, with the truths of the pure science, as many of the practical modifications as will, in his estimation, be most conducive to the usefulness of his work.

De miért e korlátozása a tudomány feladatának? Vajjon a többi tudományok, az angolok per eminentiam science-ei, hasonlókép cselekesznek-e? Azt hisszük, nem lehetne ezt elmondani.

A hivatkozás a mennyiségtanra, melyet nagyon szeretnek az absztrakt-deductiv tudományok mintaképeül felhozni, szerintük nem talál. A vonalnak a mértan szerint nincs szélessége, csak hosszúsága van — így hangzik a példa — pedig a valóságban ilyen vonal nem létezik. Igaz, de a mértanban éppen csak a vonalak hosszúságára van szükségünk, hogy abból vonjunk le következtetéseket; ott, ahol a vonalak szélességével is közbejátszik, a fizikában bizony tekintetbe van ez véve. Azzal a vallomással, hogy a gazdálkodó ember más ösztönök, vágyak, érzések módosító hatása alatt is áll, mint a melyeket a tudomány tekintetbe vesz, megfosztottuk a közgazdaságtant azon jellegtől, a melylyel minden tudománynak birnia kell, hogy t. i. a jelenségeknek magyarázatát adja. A fizika, melynek tudomány-voltát senki sem vonhatja kétségbe, nem elégszik meg azzal, hogy egy-két erő hatásának törvényeit állítsa fel, hanem tekintetbe vesz mindent, a mi a valóságban egy jelenség magyarázatához szükséges. A nehézség elég fontos tényező a fizikában arra, hogy reája egész sor ismeretet építsünk s mégis a fizika nem elégszik meg a nehézkedés törvényével akkor, mikor a testek esését a levegőkörben magyarázza, hanem számbaveszi a levegő ellenállását, meghatározza azt is, hogy ez minő mérvben működik. Nem így a Mill-féle absztrakt-deductiv iskola. Ez az önérdék vagy vagyon utáni vágy tényezőjére, melyet a közgazdaságtan nehézkedési törvényének találóan neveztek el,¹⁾ fekteti az egész tudományt, holott beismeri, hogy ez a tényező nem az egyetlen határozó. Ám ez ép oly eljárás, mint lenne a fizikáé, ha az a hely esésénél nem venné tekintetbe a levegő ellenállását, az üstökösök mozgásánál nem az éther jelenlétét, hanem mindig csak a nehézkedés egyetlen hatása alatt állóknak tekintené a testeket. Ekkor következtetései,

¹⁾ Senior (idézve Cl. Leslie Essay-iben: On the Philosophical Method of Political Economy 220. l.): that every man desires to obtain additional wealth, with as little sacrifice as possible, is in Political Economy, what gravitation in Physics, etc. the ultimate fact beyond which reasoning cannot go.

melyek a légüres térre teljesen beválnának, nem magyaráznák meg a föld légkörében lefolyó jelenségeket. Így jár a Mill-féle közgazdaságtan is: következtetéseivel egy feltételezett téren, hogy úgy mondjuk, a légüres térben mozog.

A mennyire kifogásunk van az absztrakt-deduktív iskola felfogása ellen akkor, mikor a tudomány feladatairól van szó: oly készséggel elismerjük a módszer jogosultságát. A deduktív módszerre szükség van és szükség van arra az absztrakcióra is, a mely egyes lélektani motivumokból indul ki, de csak azért, hogy azokat külön-külön vizsgálja és nem azért, hogy azok közül egyet vagy kettőt kizárólagosnak vegyen. Ez a módszer, melyet Böhm-Bawerk helyesen nevezett el újabban ¹⁾ izoláló módszernek, egyáltalán nem hypothesisekből indul ki, mert feltevések nem egyebek, mint elfogadhatóknak vélt, de még bebizonyítandó tételek előrebocsátása a jelenségek megfejtése végett. Pl. a fizika egy hypothesist állít fel a nehézkedés megmagyarázására, a mely aztán a bizonyítás sikeres volta esetén igazságszámba megy. Módszerünknel egyáltalán nincs arról szó, hogy az izolált tényezőkből külön-külön levont tételeket igazságoknak tekintsük: csak arról, hogy azok hatásait elkülönítsük. Az izolálás csak addig történik, míg az elméleti művelet véget ér; a mint ezzel készen vagyunk, egyesítjük a tényezőket. Igaz, hogy ez az egyesítés nem jár minden nehézség nélkül. Kleinwächter egy legújabb cikkében ²⁾ nem minden gúny nélkül mondja, hogy az alap-tényezőül vett gazdasági önérdék mellé a valóságban járuló oktalansági, tudatlansági és szabadság-hiányi tényezők hatása is mindenkor tekintetbe veendő, de vajjon mekkora ez az oktalanság, tudatlanság és szabadság-hiány? Joggal mutat rá ugyanazon író a társadalmi tudományok alapját képező lélektan fejletlen állapotára. Ha a lélek mivolta felől homályban vagyunk, hogyan építhetünk az arról szóló tudományra?

De bármilyen nehéz a haladás a deduktív úton, nem könnyebb az induktió segítségével sem. E módszer ellen fel szokták hozni a kísérletek hiányát. Így odaállítva, ez állítás nem felel meg a valóságnak. Mert minden törvényhozási

¹⁾ Conrad-féle Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. B. I. H. 78. 1.

²⁾ Conrad-féle Jahrbücher für N. u. St. XVIII. B. 6. H. Wesen, Aufgabe etc. der Nationalökonomie. 610. 1.

intézkedés, mely a közgazdaság körébe vág, magában véve egy-egy nagy kísérlet. Vámok felállítása vagy eltörlése, jobbágyság felszabadítása, munkások védelme vagy kényszerbiztosítása megannyi kísérletek a közgazdaság terén, ha nem a tudós laboratóriumában mennek is végbe. Ámde a mi e kísérletek jelentőségét a tudomány szempontjából korlátozza, az, hogy nem lehet változatlan körülmények közt ellenkísérletet tenni, hogy nem lehet a kísérlet alkalmával megváltozott tényezőt izolálni, a többieket változatlanul hagyni s így a kérdéses tényező hatására biztos következtetést vonni, mint ez a vegytannak vagy fizikának módjában áll. Az izolálás, mely a deduktív módszer mellett nagy szolgálatot tesz, nem vihető keresztül az induktiónál.

Nem lévén szándékunk e helyen a módszerek kérdésébe mélyebben belemenni, csak azon általános benyomásnak akarunk kifejezést adni, melyet az egész vita hátrahagy. Igazolva látszik lenni, hogy több és jobb deduktio (izolálás) és óriási kutatás az emberiség történelmében azok az egyenrangú eszközök, melyek segítségével a célhoz lehet jutni. Hogy azután a két módszer hogyan fog megosztózni az elmélet különböző részein, vajjon ugy-e, mint azt Sidgwick képzei, hogy a termelés és fogyasztás tana a deduktív, a javak forgalmának és megosztásának tana pedig az induktív módszerre fog támaszkodni, vagy ugy, a mint Böhm-Bawerk állítja, hogy az elmélet legáltalánosabb alaptanai a deduktív, a részletkérdések s a gyakorlati vagy szociálpolitikai problémák az induktív módszerrel lesznek tárgyalandók: azt eldönteni nem tartozik reánk. Valószínű, hogy az elmélet minden fejezetében midkét módszernek meg lesz a maga szerepe és csak több-kevesebbről lehet az osztozkodásnál szó.

Hogy azonban egyáltalán elméletet alakítani lehessen, arra kell, hogy az összefüggés, az ok és okozati viszony jelenlét és jelenség közt kimutatható legyen. Ha nem tudunk törvényekre akadni, úgy nincs elmélet, de nincs gyakorlati tan sem, akkor az államférfiu vagy a társadalom vezérszerpet játszani hivatott embere nem tudja cselekvéseit irányozni, mert nem számíthatja ki azok eredményét; akkor nem létezik előrelátás, következtetés a gazdasági élet terén, akkor igazán úgy jelentkezik minden törvényhozási intézkedés, mely abba belenyúl, mint megannyi »ugrás a sötétbe«.

Ámde ezt nem hiszik még azok sem, kik a társadalomban mutatkozó törvényszerűségek felfedezhetése iránt kételyeket táplálnak. A legújabb generatióból Neumann, a Schönberg-féle kézikönyvben szintén beszél közgazdasági törvényekről, bár azok fogalmához meglehetősen hosszú körülírást használ,¹⁾ mi azonban csak a szavakat változtatja, nem a lényegét.

Cliffe Leslie²⁾ nem vonja kétségbe a törvények létét, csak azt hangsúlyozza, miszerint a történelemben s a társadalom és társadalmi fejlődés általános törvényeiben kell azokat keresni. Knies nyíltan hirdeti,³⁾ hogy van az emberi életben és cselekvésben valami örökkétartó és egyenlő, miután egy ember sem tartozhatnék a fajhoz, ha épen ez által nem kötetnék össze a többi egyedekkel a közös egészszé s hogy ezen örökkétartó és állandó valami kifejezésre talál az összeségben is, minthogy ez utóbbi az egyesek sajátságait bírja alapul. Ezen örökkétartó és egyenlő az ember gazdasági tevékenységében is kell hogy nyilvánuljon, miután annyiban, a mennyiben az valami szellemi, az emberi lélekben találja fészket, mely forrásból ered a gazdasági tevékenység ép úgy, mint minden egyéb. S maga Rümelin, ki kételkedik minden történelmi törvényben, melyet eddig felállítottak, ha inkább a hit és sejtés, mint a tudás alapján is, egy fejlődési törvényt vesz fel,⁴⁾ mely uralkodik az emberiség története felett.

A közgazdaságtan törvényei, mint a társadalmi törvények egyáltalán, az emberi akarat törvényei s így a lélek törvényei. Mint ilyenek, nem természettörvények akkor, ha a természet kifejezést csak az anyag világára szorítjuk; ellenben természettörvények annyiban, a mennyiben a természet alatt sajátságok, tulajdonságok összegét értjük, t. i. a lelki természet törvényei.

A mint a fizika törvényei az anyaggal advák, úgy a társadalomtan törvényei ez emberi lélek természetéhez forrvák; a mint az anyagban minden változatossága daczára vannak bizonyos közös tulajdonságok, úgy nem képzelhetjük el ilyenek nélkül az emberi lelket sem. Ezek a tulajdonságok, ha

¹⁾ Als wirtschaftliche Gesetze sind anzusehen: auf regelmässige Ursachen zurückzuführende Regelmässigkeiten in der Aufeinanderfolge wirtschaftlicher Vorgänge. Schönberg-féle kézikönyv. I. k. (2. kiad.) 149. l.

²⁾ Essays: On the philosophical method of Pol. Economy. 242. l.

³⁾ Die politische Oekonomie vom gesch. Stp. 478 l.

⁴⁾ Id. helyen 147. l.

állandóknak vesszük őket, állandó és örökre érvényes, ha ellenben változóknak, ugy időről-időre változásnak alávetett törvények létezését eredményezik.

A közgazdasági törvények jellege körül forgó vita súlypontja épen ezen a kérdésen nyugszik. Van-e vagy nincs állandóság a cselekvés rugóiban, indokaiban s e szerint magában a cselekvésben is: ez épen a megoldandó kérdés.

Állandónak látszik minden esetre az a törvény, mely szerint az emberiség történelmének folyamán az egyes ugy, mint az összeség folytonos átalakulásokon megy keresztül. Hogy csak egyszerű változást, mely határozott irányt nem követ, vagy mindig egy pontra visszatérő körszerű mozgást vagy ellenkezőleg, nagyban és egészben előrehaladó fejlődést képez-e ezen örökös módosulás: az épen a történettudomány legnagyobb problémája, melyet emelkedő társadalmak gyermekei optimisztikusan, hátramenő vagy stagnáló korszakok pesszimiztikusan oldanak meg. A fejlődés törvénye azonban, akármit értsünk is fejlődés alatt, nem dönti el a törvények állandósága iránti kérdést. Mert épen e változások, ez átalakulások lehetnek eredményei folyton működő és folyton egyforma törvényeknek is, mint a hogy az égi testek örökös helyváltoztatását, a geologiai átalakulásokat s a szerves testek változatos életfolyamát illetőleg senki sem vonja kétségbe, hogy azok mindig egyenlő törvények behatása alatt mennek végbe.

Nem akarjuk azokat a törvényeket felsorolni, a melyek, mint épen fejlődési törvények, örök érvényre tartanak számot. Például szolgálhat az a törvény, mely szerint a társadalmi élet menete egyik tulzásból a másikba esik, az emberek nézetei, s ebből kifolyólag tettei is egyik szélsőségből a másikba csapnak át, mint a hogy az inga lengése a függélyes egyik oldalán épugy eltávolodik attól, mint a hogy a másikon tette volt. Így az egyéni szabadság és állami kényszer, individualizmus és szocializmus uralma egymást váltogatják. Ilyen társadalmi törvény volna Schäffle törvénye¹⁾ a közgazdaság és állam egymástól való különállásának fokozatos fejlődéséről (a kölcsönös áthatás épen maradásával), vagy Wieser törvényei²⁾ a termelés menetéről s így tovább.

¹⁾ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaften. XXV. Jahrg. (1889.) 4. H. Trennung von Staat und Volkswirtschaft. 643. l.

²⁾ Ueber den Ursprung und die Hauptgesetze des wirthsch. Werthes. 42. s köv. l.

Azok a törvények, melyeket a történelmi iskola nagyon is abszolút fogalmazásuk miatt megtámadott volt, nem ilyenek. Azok, daczára a deduktív módszernek, melylyel készültek, csak bizonyos fejlettségi állapotra vonatkoznak és a jelenkori társadalmi állapotokhoz, nevezetesen épen Anglia fejlődési fokához voltak alkalmazva. Sőt azok az ártörvények, melyek a szabad verseny s az önérdek feltétlen uralmának alapul vételével abból a feltevésből indultak ki, hogy minden egyes ismeri a piaczi vetélytársak helyzetét és tudja, hogyan érvényesítheti legjobban saját érdekeit: csak a nagy forgalom törvényeinek ismeretére vezethettek el s így a jelenkor áralakulásainak is csak egy részére vetettek világot.

Ezek a törvények szükségkép relativok, idő- és nép szerint változók. Mint a statisztika átlagembere, úgy változik az abból összetett társadalom is. Mint amott az egyes az akarat egyediségénél fogva (nevezzük ezt szabadságnak vagy sem) máskép cselekedhetik ugyanazon körülmények közt, mint egy másik: úgy itt a társadalom egy-egy része máskép járhat el adott viszonyok közt, mint a másik rész s a mint ott csak szabály van kivételekkel, úgy itt csak tendenczia, csak szabályszerűség mutatkozik, kisebb-nagyobb pontossággal előrelátható eredménye egyes elemeiben különböző, de nagy egészében a többség szerint irányuló hatóknak.

Ámde azt hisszük, hogy ezek a relativoknak nevezett törvények csak részei, hogy úgy mondjuk, darabjai az abszolút társadalmi törvényeknek, melyeket fentebb fejlődési törvényeknek neveztünk. A mint a testek esése máskép fog alakulni, ha sűrűbb vagy ritkább közegen át, nagyobb vagy kisebb tömeg felé nehezedenek: úgy az emberi lélek törvényei, ha magokban ép oly változhatlanok is, mint a fizikai törvények, máskép fognak hatni a kezdetleges viszonyok közt élő népeknél és máskép a kifejlett magántulajdon, szigorú jogrend, egyéni szabadság, stb. korában, a mint ismét máskép fognak azok jelentkezni a társadalmi jogrend egy későbbi alakulata mellett. Így értve a dolgot, mindkét félnek álláspontja összeegyeztethető, azoké is, kik abszolút törvényekben hisznek s azoké is, kik csak egy korra és egy népre akarnak szabályszerűségeket felvenni.

A társadalmi tudományok bizonyynyal nagyon messze vannak még attól, hogy abszolút törvényeket felállítani és egyuttal beigazolni képesek lennének. Hisz az emberiség

történelme még oly rövid s az idő, mióta az emberek e problémákon törik fejöket, még sokszorta rövidebb. A történelem segélyével e törvények tulajdonkép csak akkor lesznek tisztázhatók, mikor azok ismeretének az emberiség már nem veheti többé hasznát, t. i. a mikor az emberi nem története e földön lezárul. A dedukció segélyével pedig akkor állapíthatjuk majd meg azok jellegét, mikor az anyagi világ ismeretén túl a lélek természete és fejlődési törvényei előzetesen kiderítettek. Addig csak hinni és valószínűvé tenni lehet, de bebizonyítani nem, hogy a társadalom élete minden nyilvánulásában, tehát a gazdasági életben is az okozatosság szoros törvényeinek uralma alatt áll, melyek működésökben folyton-folyvást új meg új alakulatokat hoznak elő a nélkül, hogy magokban változásnak volnának alávetve.

De, álljon bár a dolog úgy, hogy a társadalom örök törvényei még sok nemzedéken át a pusztá sejtés tárgyai fognak maradni, — éppugy, mint a fizika sok alaptörvénye — abból egyáltalán nem következik az, miszerint az elméletről, a törvények kutatásáról a jelen nemzedéknek le kell mondania. Gyakorlati célokra teljesen megelégedhetünk oly törvények felfedezésével, melyek az emberiség egy bizonyos fejlettségi fokának felelnek meg s melyek majdan amaz állandó törvények egy-egy nyilvánulásaként fognak jelentkezni, de ezen törvényekre szükségünk is van. A régibb német történelmi iskola tudta ezt s át is vette az angol elmélet tanait. S ha Schmoller és követői, kik ma a nagy Németbirodalmat uralják, azt hiszik, miszerint a kivételek minden törvényt lerontanak s nem látják be, hogy azok ellenkező irányban működő tényezők összehatásából magyarázhatók (a minthogy a felröppenő léggömb azért, mert felfelé tart és nem lefelé, még nem kivétel a nehézkedés törvénye alól) — ha nem szünek meg csak empiristák lenni, úgy valóban megeshetik, hogy a német tudomány amaz előnye, mely a történelmi felfogás első meghonosításában rejlett, veszendőbe megy, s mint az osztrák iskola egyik kitünősége¹⁾ mondja: addig, míg ők a köveket csiszolgatják, más nemzetek felépítik magát az épületet.

¹⁾ Böhm. Bawerk a Conrad-féle Jahrbücher f. N. u. St. XVIII. k. VI. f. (1889): Aus der neuesten nationalökonomischen Litteratur Englands und Nordamerikas 681. l.